

Vratislav Čapek: *Historik na přelomu dvou staletí. Co jsem prožil a na co si pamatuji.* Nová tiskárna Pelhřimov, Katedra společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2013, 338 s.

Generace, která spoluvytvářela dějiny našich zemí po roce 1945, již definitivně odchází. Vyrůstala v ideálech předmnichovské republiky, nebylo jí však dáno, aby je dále rozvíjela. Musela se naopak vyrovnat se zcela odlišnými osudovými zvraty a s požadavky na nekompromisní jednoznačná rozhodnutí – ztotožnění či odmítnutí toho, co ve druhé polovině 20. století následovalo a zdálo se být trvalou budoucností. Vstoupila sice ještě do nové éry prvního desetiletí 21. století, ale vyčerpána předchozími zápasy a pocity porážky nebyla již vůdčí generací.

Přesto přinesla do národní historie vlastní vklad, první nepopíratelný pokus o zásadní proměnu profilu socialistického systému a po jeho tvrdém potlačení se dokázala po dvou desetiletích znovu vzchopit a připojit k všeobecnému úsilí o jeho pád a k návratu k demokracii a k opětovnému připojení k evropskému vývoji.

Každá generace po sobě zanechává v dějinách osobitou stopu, zachovává, popírá či nastoluje nové hodnoty a předává je dalším pokolením. „Velké dějiny“ však vyrůstají nejen z osudových společenských zvratů, ale i z nesčetných dílčích osudů jednotlivých lidí, jejichž životní příběhy spoluvytvářejí hlavní dějinné procesy. K hlubšímu poznání této úlohy, nezbytné pro práci historika, slouží písemné či ústní výpovědi dobových účastníků – paměti, vzpomínky, rozhovory či orální historie. Jsou přímým osobním svědectvím, jehož prostřednictvím může historik nahlédnout do doby, jak se tehdejší účastníkům jevila, jak ji prožívali a jak na ně působila, nebo co zůstávalo jejich poznání tehdy ještě skryto. Jejich subjektivní pohled, neuvědomělé nebo vědomé zkreslování výpovědi či dokonce zamlčování vlastních postojů patří nedílně k dokreslení toho, co historikovi pomáhá sestavit dobový obraz „o tom, co bylo“.

K dosavadním publikovaným pamětím o událostech a životě lidí ve 20. století v českých dějinách se řadí také paměti historika,

univerzitního profesora Vratislava Čapka. Jeho vzpomínky pod názvem *Historik na přelomu dvou staletí* s podtitulem *Co jsem prožil a na co se pamatuji* vydala v listopadu 2013 k autorovým devadesátinám Nová tiskárna v Pelhřimově ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze a Ústavem českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ke spolupráci se tak spojily dvě instituce, na nichž prožil mnoho let svého profesního života.

Bývá obvyklé, že se autoři ve svých vzpomínkách vracejí až do dětství a mládí. Hledají zde kořeny svého pozdějšího formování a zaměření životní dráhy. Také Vratislav Čapek ve své knize věnuje této rané životní etapě náležitou pozornost. Narodil se v roce 1923 v Praze, v prvních letech nové republiky. Vyrůstal na Letné v rodině majitele malého obchodu s potravinářským zbožím. Stejně jako mládež jeho věku hodně sportoval, ale také hodně četl, seznamoval se s divadelní avantgardou třicátých let a dychtil poznávat svět kolem sebe. Tehdejší mládí nebylo jen radostné a plné nadějí. Čapkova rodina byla sužována stálými finančními starostmi a otec jen těžko udržoval svou malou živnost. Mezi lidmi se posilovaly obavy z budoucnosti republiky a hrozby opětné války. Okupaci republiky a těžká léta druhé světové války přestála česká mládež se ctí. Zůstala věrná ideálům demokracie, které v předchozích letech přijala za vlastní, podílela se na národním odboji, nepodlehla germanizaci v českém školství, přečkala totální pracovní nasazení několika ročníků a přivítala jednoznačné vítězství v roce 1945 a novou republiku. Poválečné jaro 1945 otevřelo mladým lidem nové cesty. Po letech války bylo obnoveno české vysoké školství a ke studiu nastoupilo všech šest ročníků, kterým nacismus studium odepřel. Mladý Čapek se v duchu svých humanitních ideálů rozhodl pro Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde absolvoval dvouoborové učitelské studium historie a angličtiny.

Ve svých vzpomínkách vykresluje vzrušující poválečnou dobu na Filozofické fakultě. Dřívější výlučné učiliště přijalo již v prvním měsíci po osvobození tisíce studentů. Bývalý sbor předválečných vysokoškolských pedagogů, převážně již starších lidí, musel obnovit původní katedry

a urychleně profesionálně připravovat studenty s nedostatečnou válečnou středoškolskou přípravou k zvládnutí zvolených oborů, k učitelskému povolání a k výchově mladých badatelů. A to vše za zcela nevyhovujících podmínek, při naprosté neexistenci učebních textů a celodenní výuce v prostorech, které musely nahrazovat učebny. Kapitoly o těchto několika poválečných letech patří v Čapkových pamětech k nejzdařilejším. Připomínají dobovou atmosféru přeplněných poslucháren, všeobecný zájem studentů jak vyslechnout co nejvíc přednášek i z jiných oborů, přednášky profesorů katedry historie, Václava Chaloupeckého, Karla Stloukala, Václava Vojtíška, a zvláště pak Otakara Odložilka, u něhož Čapek obhajoval svou diplomovou práci. Malý profesorský sbor musel tehdy zvládnout obrovský nával práce, konat mnoho hodin přednášek, vyzkoušet stovky studentů, zvládat přeplněné semináře. V prvních semestrech roku 1945/46 bylo přihlášeno na obor historie téměř jeden tisíc posluchačů.

Ještě před absolvováním čtyř ročníků učitelského studia bylo mnoho studentů v roce 1949 ministerstvem školství povoláno do učitelské služby především do škol pro děti nových osídlenců v pohraničí. Bylo třeba také zajistit tzv. dělnické přípravy, jednorocní výukové kurzy pro mladé dělníky, kteří měli po jejich absolvování nastoupit ke studiu na vysokých školách, a tak podle sovětského vzoru představovat novou dělnickou inteligenci. Čerstvý absolvent Čapek prošel všemi těmito novými úkoly jako řadový voják. Učitelská práce ho sice uspokojovala, ale obracel se stále více k práci odborné. Musel však dlouho čekat, než mu bylo umožněno, aby byl přijat jako asistent na katedru historie na Pedagogickém institutu. Vysoké školství, především humanitního typu procházelo v tomto období velkými změnami, inspirovanými tehdejším ministrem Zdeňkem Nejedlým a Pedagogické instituty, zřízené ve všech krajích a v Praze nahrazovaly dřívější Vysokou školu pedagogickou. Teprve v roce 1964 byla v únoru obnovena bývalá Pedagogická fakulta jako součást Univerzity Karlovy. Čapek zde strávil plných 17 let, stal se docentem a později i vedoucím katedry historie. Na fakultě se setkal s předními odborníky na

metodiku a didaktiku dějepisu, s profesorem Václavem Mejstříkem, dr. Vladimírem Šlikem a několika mladšími kolegy, a začal se rovněž tímto oborem intenzivně zabývat. Jeho publikované stati vzbudily širší zájem a Čapek byl vyzván, aby se připojil ke kolektivu předních univerzitních historiků, kteří připravovali nové učebnice dějepisu pro různé stupně škol, včetně učebnic pro vysoké školy. Didaktika a tvorba učebnic se v následujících letech staly jeho celoživotním odborným zaměřením, vydal na padesát publikací, z nichž mnohé byly přeloženy do cizích jazyků, napsal stovky článků a statí.

Na Pedagogické fakultě prožil Čapek rok 1968 a složitá léta normalizace. Podává o těchto letech zasvěcená svědectví. I když zde nebyl tlak režimu tak tvrdý jako na Filozofické fakultě, nastoupilo také zde do vedení tzv. zdravé jádro a jako děkan byl stranickými orgány dosazen lékař MUDr. Fišer. Tlak se postupně soustředil na katedru historie, což vyvrcholilo jejím zrušením v roce 1981 a rozhodnutím, že výchova učitelů dějepisu bude nadále svěřena pouze Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. S pracovníky katedry se jako se zaměstnanci nadále nepočítalo. Po dlouhých jednáních a řadě intervencí byli tito učitelé nakonec včleněni do historických kateder na Filozofické fakultě. Po roce 1989 byla katedra historie na Pedagogické fakultě opět obnovena.

Na Filozofické fakultě působil Vratislav Čapek dalších 13 let již jako profesor a doktor věd a uznávaný vedoucí odborník pro problematiku didaktiky dějepisu. Po smrti Václava Krále, který vedl katedru československých dějin, byl profesor Čapek jmenován vedoucím této katedry. V jejím čele zůstal až do roku 1990 a byl jedním z mála, jimž se tuto funkci podařilo po listopadu 1989 obhájit. Prožil zde ve vedoucí funkci „sametovou revoluci“ a podává zasvěcené svědectví o složitém rozchodu fakulty se starým režimem a vstupu do nové éry dějin. Působil také krátce jako předseda Československé historické společnosti. Z titulu těchto funkcí prosadil ještě těsně před rokem 1989 zahájení podnětného dialogu mezi českými univerzitními historiky a západoněmeckými historiky bohemisty na univerzitní půdě v Praze. Začátek těchto

kontaktů pak umožnil rozvinutí širší odborné spolupráce po roce 1989.

Na začátku nového desetiletí našel profesor Čapek nové působiště na Vysoké škole obchodní v Praze, která připravuje posluchače pro práci v cestovním ruchu. Jako spolupracovník vědeckovýzkumného oddělení a později jako prorektor pro vědeckou činnost zde účinně pomáhal dotvářet odborný profil školy, připravit akreditaci magisterského studia a nezanedbatelně přispěl k formování dějin cestovního ruchu jako specifického historického oboru. Až do současné doby externě spolupracuje s katedrou společenských věd, kde se podílí na přípravě studijních pomůcek a podílí se na didakticko-metodologických seminářích katedry.

Profesor Čapek publikoval své paměti u příležitosti svých devadesátých narozenin. Dožil se jich v dobrém zdraví a v plné duševní svěžesti. Svě vzpomínky koncipoval nejenom jako osobní příběh, ale propojil ho též s vývojem české společnosti během téměř jednoho století a s osudy české historiografie, vysokoškolskými institucemi, osobnostmi, s nimiž pracoval nebo je během své životní cesty potkával. Jeho paměti tak představují cenné osobní svědectví účastníka doby, kterou zažil a pomáhal uskutečňovat, historickým dokumentem o událostech, z nichž mnohé ještě nebyly zaznamenány.

Publikaci připravil k vydání vedoucí katedry společenských věd docent Jan Štemberk. Jeho práce editora přerostla běžný rámec, stal se účinným pomocníkem autora při přípravě textu a ověřování faktografie i prvním kritickým čtenářem hotového rukopisu. Dále knihu opatřil poznámkami a podrobným jmenným rejstříkem.

Marie Durmanová – Renata Wohlgemuthová

Lukáš Linek: *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: Centrum pro výzkum demokracie a kultury CDK, 2013, 336 s.

Práce Lukáše Linka už delší dobu se zájmem sledují a považují je za relevantní a pozoruhodné. Linek se zaměřil na důležitá témata,

analyzoval je s použitím adekvátní metodologie a se znalostí současné světové odborné literatury. V této recenzi se soustředím zejména na politologické aspekty jeho knihy. Pokles volební účasti je dosti obecný mezinárodní trend. Většina autorů přitom implicitně nebo explicitně předpokládá, že vysoká volební účast je něco pozitivního, nízká volební účast naopak něco negativního. Kdyby tomu tak skutečně bylo, znamenalo by to, že drtivá většina demokracií je stále horší a horší, což považuji za velmi nepravděpodobné. Jak upozornil zejména Seymour Martin Lipset, existuje více příčin vysoké nebo nízké volební účasti, přičemž některé lze považovat za pozitivní, jiné za negativní, konečně některé za hodnotově neutrální. Nejde tedy jen o výši volební účasti nebo neúčasti, ale především o její příčiny. Autor recenzované knihy se přiklání k tomu, že hodnotit kvalitu demokracie jen na základě výše volební účasti by bylo nepřesné: je třeba znát i důvody výše volební účasti (s. 14).

Linek nejprve dokládá celosvětový pokles volební účasti v demokraciích, jaký lze pozorovat v posledních desetiletích: od sedmdesátých let v USA, od pozdních osmdesátých let v západoevropských zemích. Pokud jde o postkomunistické země, pokles volební účasti je v nich ještě podstatně větší, volební účast se v nich ustálila na počátku 21. století na úrovni téměř o 20 % nižší než v západoevropských zemích (s. 16). Česká republika z tohoto hlediska není žádnou výjimkou a kopíruje téměř dokonale tento trend postkomunistických zemí. Výjimky zde představují Polsko a zejména Maďarsko. V obou zemích se dlouhodobě udržuje volební účast na zhruba stejné úrovni, ale v Polsku na nízké, v Maďarsku na poměrně vyšší úrovni, takže představuje ještě větší výjimku, ale souvisí to podle mého názoru s vysokou polarizací maďarského stranicko-politického systému, takže nejde o nic zvlášť následováníhodného. Poznámám jen na okraj, že drtivá většina českých politologů už přinejmenším od konce devadesátých let odmítá o České republice hovořit jako o „postkomunistické“ zemi. Linkova důkladná monografie by jim měla sloužit k zamyšlení.

Proč však za těchto okolností analyzovat pokles volební účasti v České republice, když